

PER LA PAU

Núm. 31 - MAIG 2017

Cercant la veritat

ICIP

SUMARI

Introducció

- Les Comissions de la Veritat, el seu rol a debat

Entrevista

- Helen Mack, presidenta de la fundació Myrna Mack

Articles centrals

- Les múltiples cares de la veritat
- Avaluació de l'impacte de les Comissions de la Veritat
- Espanya: Veritat, Justícia, Reparació i Garanties de no Repetició
- Reptes i desafiaments de la Comissió de la Veritat de Colòmbia
- L'experiència tunisiana de justícia transicional

Recomanem

- Materials i recursos d'interès recomanats per l'ICIP

Tribuna

- Nosaltres, les ciutats
- Mèxic i els 43+ desapareguts

Sobre l'ICIP

- Notícies d'actualitat, activitats i publicacions

INTRODUCCIÓ

Les Comissions de la Veritat, el seu rol a debat

Maria Fanlo / Sandra Martínez

Institut Català Internacional per la Pau

Després d'una època de desmesurada i sistemàtica violència pròpia de règims dictatorials o autoritaris, conflictes armats i guerres civils, i caracteritzada per greus violacions de drets humans i del dret internacional humanitari, moltes societats reivindiquen que els Estats tenen el deure, polític i moral, de proporcionar informació i activar els mecanismes per esclarir la veritat dels fets i els responsables, així com l'obligació correlativa de garantir la no repetició dels actes violents a través d'aquesta construcció del fil narratiu i de la conseqüent reparació a les víctimes. Així mateix, reconèixer les víctimes com a subjectes de drets i donar-los veu és elemental per a transmetre a la resta de la societat quin han estat els fets succeïts i la magnitud dels mateixos.

L'esclariment de la veritat constitueix un dels reclams compartits per les víctimes i, en aquest marc de justícia transicional, l'establiment d'una Comissió de la Veritat pot respondre a aquesta necessitat de fer front a un passat dolorós i activar l'inici d'un llarg procés de reconstrucció de l'estat de dret i de camí cap a la reconciliació en societats fragmentades per la violència.

Les Comissions de la Veritat han constituït una poderosa eina per a investigar greus violacions dels drets humans i, en l'actualitat, es compta amb un llegat de més de 40 comissions arreu del món. Es constitueixen com a òrgans d'investigació oficialment autoritzats, de caràcter temporal i no judicial, disposen d'un termini prefixat per prendre declaracions, realitzar investigacions a través de testimoniatges i recollida de documents, i celebrar audiències públiques o privades, abans d'ultimar el procés

amb la publicació d'un informe. Tot i que no s'estructuren com a substitut de l'acció judicial, resulten una possibilitat d'explicar el passat i de minorar una possible llacuna d'impunitat, ja que els informes resultants poden servir per a posteriors processos judicials, processos de reparacions i per emprendre la reforma de les institucions.

“ L'establiment d'una Comissió de la Veritat pot respondre a la necessitat de fer front a un passat dolorós i activar l'inici del procés de reconstrucció i reconciliació ”

No obstant, les Comissions de la Veritat també són un instrument de justícia transicional que es tenyeix de debilitats, de reptes i desafiaments significatius i que sovint pressuposa ambiciosos objectius que poden arribar a qüestionar la seva eficàcia com a eina de construcció de pau. El debat obert de com conciliar pau i justícia i, a la fi, com retre comptes amb el passat per a aquells que han comès delictes i vulneracions de drets humans, esdevé una d'aquestes controvèrsies que demostren com les Comissions de la Veritat poden néixer amb fortes limitacions en el seu abast real.

Per a reflexionar sobre algunes d'aquestes qüestions us presentem un nou monogràfic de la revista *Per la Pau*. Ja en el primer article, la investigadora Cath Collins qüestiona la idea mateixa de *veritat*, i es pregunta sobre quin és el seu propòsit específicament social. En aquest sentit, destaca la importància de definir els límits del que es considera la narració de la veritat, per evitar una guerra de paraules i significats, i per fer d'aquesta una oportunitat real de nous camins pacífics.

Així mateix, amb la inquietud de preguntar-se sobre l'impacte real de les Comissions de la Veritat, Carlos Fernández Torné escriu el segon article on fa un recorregut per la literatura acadèmica que ha avaluat, tant quantitativament com qualitativament, les conseqüències de les comissions mitjançant indicadors de resultats en matèria de democràcia i drets humans. L'investigador exposa que l'avaluació s'ha de fer a través de l'anàlisi del procés, de la rendició de comptes dels governs, ja que s'alça com a

necessitat que l'aparell estatal compti amb una obertura real que permeti afinar la sensibilitat cap a les demandes de la societat civil, en general, i de les víctimes, en particular.

“ Les Comissions de la Veritat també afronten limitacions i desafiaments, fruit del debat obert sobre com conciliar pau i justícia ”

No obstant, en ocasions, la recerca de la veritat no arriba a materialitzar-se i es redueix a una necessitat insatisfeta de les víctimes i familiars perquè des d'instàncies governamentals es renuncia explícitament a la investigació dels crims comesos. Aquest és el cas d'Espanya, tal i com ho exposa Jaime Ruiz, president de la Plataforma per la Comissió de la Veritat sobre els Crims del Franquisme. En els articles que el segueixen, ens endinsem en el desenvolupament de dos casos ben diferents. D'una banda, albirem de la mà de Alejandro Valencia, advocat i consultor en drets humans, els desafiaments que planteja en la conformació, estructuració i funcionament, la recent creada Comissió de la Veritat a Colòmbia prevista en els acords de pau entre el govern i les FARC signats la tardor passada. Al seu torn, el periodista Ricard Gonzalez presenta les contribucions que l'actual Instància de la Veritat i Dignitat de Tunísia ha aportat a la doctrina de la justícia transicional. Alhora, però, exposa un escenari incert pel que fa al compliment dels ambiciosos objectius marcats inicialment.

Per acabar, a través d'una entrevista, coneixem la visió de l'activista en defensa dels drets humans Helen Mack, del que ha significat la Comissió de la Veritat a Guatemala per a les víctimes del conflicte. El seu testimoni ens aproxima així a la lluita de milers de persones d'arreu del món que estan patint una victimització secundària per part d'un model continuista d'Estat que no ha aconseguit proporcionar la reparació que necessiten i que, contràriament, les ha invisibilitzat constantment.

Aquest monogràfic busca recollir una diversitat de perspectives en relació a la utilitat, les limitacions i les oportunitats de les Comissions de la Veritat a través de la mirada

de persones amb diferents bagatges personal i professional que han analitzat i conegut contextos o comissions amb unes particularitats úniques. És per aquest motiu que el conjunt d'articles pretén esdevenir una eina de reflexió sobre la capacitat de les Comissions de la Veritat per transformar un conflicte, esclarir els fets del passat, reconèixer responsabilitats, reconstruir la confiança cap a les estructures de l'Estat, treballar en favor del perdó, la reconciliació o la convivència pacífica, i avançar així cap a l'opció més justa i més eficaç per donar resposta a les veus i els països que la reclamen.

Fotografia : Warko

© Generalitat de Catalunya

ENTREVISTA

Helen Mack, presidenta de la fundació Myrna Mack

Eugènia Riera

Institut Català Internacional per la Pau

Helen Mack, presidenta de la Fundació Myrna Mack

Helen Mack s'ha convertit en un referent internacional en la defensa dels drets humans i la lluita contra la impunitat a Guatemala. Des de l'assassinat de la seva germana Myrna, l'any 1990 en una operació d'intel·ligència, ha batallat perquè es fes justícia i sortís a la llum la veritat del cas. Una lluita plena d'entrebancs, que persisteix avui en dia.

Què va suposar per a les víctimes la creació de la Comissió de la Veritat a Guatemala?

Quan a Sud-Amèrica es comença a parlar dels conceptes del que ara es diu justícia transicional - veritat, justícia, reparació i garanties de no repetició - s'incrementen les expectatives i amb la creació de la Comissió de la Veritat a Guatemala les víctimes i els seus familiars veuen l'oportunitat directa de poder donar el seu testimoni i que realment es digui la veritat del què va passar. Va ser molt satisfactori perquè moltes persones no expliquen el que va succeir fins que se'ls dóna aquesta oportunitat. A més, la metodologia va ser bona i la comissió es va apropar a les víctimes en les poblacions més remotes, on no hi ha desenvolupament i on no tenien possibilitat de viatjar. Tanmateix, de la Comissió van sortir una sèrie de recomanacions que desafortunadament, com que no eren vinculants, no s'han complert.

No hi ha hagut voluntat política?

Efectivament. El president de la República -Álvaro Arzú- no va arribar a rebre l'informe de la comissió quan es va presentar, cosa que simbòlicament es va interpretar com que no va ser acceptat. Hi ha una veritat escrita, la que és en els textos de la Comissió, però hi ha hagut un rebuig, una negativa, a acceptar aquesta veritat. I continua sent una veritat no coneguda per la majoria, perquè no està recollida en el nostre sistema educatiu. Ells volen imposar la seva veritat, no la que està escrita i dita per les víctimes.

A qui es refereix quan parla d'ells?

Com va dir recentment el comissionat de la Comissió Internacional Contra la Impunitat de Guatemala (CICIG), Iván Velázquez, l'Estat de Guatemala es va dissenyar per mantenir la impunitat de l'elit militar, política i econòmica que ha controlat el país i a qui no li interessa ni el desenvolupament ni la veritat, sinó continuar beneficiant-se dels seus propis interessos. Hi ha hagut impunitat per als delinqüents de coll blanc, d'aquesta elit, i així és com s'ha anat cooptant l'Estat. En la transició cap a la democràcia la corrupció es va democratitzar, i la impunitat del passat és la impunitat del present. Els mateixos actors de violacions de drets humans en el passat, estan sent imputats avui per corrupció, i són els que impedeixen que es faci justícia per a les víctimes. L'exèrcit a Guatemala va ser el vencedor de la guerra - a diferència, per exemple, del que va passar a l'Argentina - i això fa que la lluita per la justícia i per aquesta veritat encara es continuï batallant.

“ L'Estat de Guatemala està dissenyat per mantenir la impunitat de l'elit militar, política i econòmica que controla el país ”

En el cas de l'assassinat de la seva germana, Myrna Mack, tampoc no s'ha aclarit tota la veritat.

La meva germana la van matar el setembre de 1990. L'any 1993 va ser el primer cas en què aconseguim una condemna per violacions de drets humans de l'autor material i fins al 2014 no vam tenir la sentència contra un coronel, un militar de rang superior.

Demostrem com el cas de Myrna havia estat una operació especial d'intel·ligència i com, per deixar-lo en la impunitat, hi va haver necessitat de matar el policia que va fer la investigació i que va identificar el principal sospitós, Beteta Álvarez. Juntament amb aquest policia, Mérida Escobar, dos civils van ser capturats i torturats, un assassinat i l'altre desaparegut. Ara, el passat mes d'abril, després de 27 anys, vam tenir la sentència del cas del policia Mérida Escobar. Jo esperava que en acabar aquest procés podria fer el tancament del dol que porto des de fa 27 anys. I quina va ser la sentència? Reconeixen l'existència d'un pla però absolen el cap de la policia i només condemnen tres agents a 25 anys. Aquesta veritat suposadament jurídica no és la veritat; la veritat dita des de la justícia no és la veritat completa a causa del sistema d'impunitat que existeix. La impunitat a Guatemala arriba al 97%.

En aquest escenari, està sent útil la feina contra la impunitat de la CICIG?

La CICIG està jugant un paper important en la lluita contra la corrupció i està desvelant els greuges de la impunitat del present, que és la impunitat del passat. El seu treball sí que ha estat una aportació, però com va dir el comissionat Velázquez, aquest Estat està dissenyat per assegurar la impunitat de l'elit. I els jutges –encara que no tots – estan per garantir aquesta impunitat.

Sense veritat ni justícia, no hi pot haver reconciliació...

Efectivament. No hi pot haver reconciliació quan la veritat no surt a llum, quan no es va a l'arrel del conflicte ni hi ha cap reforma institucional. A més, aquí hi ha una altra discussió: es diu que no es pot parlar de reconciliació perquè mai havíem estat conciliats, que és el pas previ. I això també apareix en les conclusions de la Comissió de la Veritat: l'exclusió i la discriminació, que persisteix a dia d'avui. Aquesta és una de les tres conclusions més destacades de l'informe, juntament amb la concentració de poder – que també continua fins a dia d'avui- i el fet que els ciutadans no podem canalitzar les nostres peticions, a causa d'aquesta concentració de poder que està només al servei d'aquest pacte polític-econòmic -militar, el que la CICIG ha anomenat “xarxes polítiques i econòmiques il·lícites”. Aquí t'adones que l'informe de la Comissió de la Veritat va ser molt valuós per a les víctimes però no pel país per aquesta falta de voluntat política.

“ La veritat dita des de la justícia no és la veritat completa, no és la veritat de les víctimes ”

Durant el conflicte armat, la repressió va ser especialment dura per a les poblacions indígenes i les dones. ¿Vint anys després, la protecció d'aquestes comunitats continua sent un repte?

No hi ha hagut cap reparació per a les poblacions indígenes i, una vegada més, l'Estat ha incomplert els compromisos dels Acords de Pau perquè es fessin inversions en els llocs més afectats pel conflicte, a la part occidental del país. I això ha fet saltar novament la crisi dels “nens no acompanyats” [menors que fugen de la violència i intenten creuar la frontera dels Estats Units], que s'ha convertit en un problema de seguretat nacional per als Estats Units. Ara l'exigència de més inversions en les zones habitades per comunitats indígenes ve per part del govern nord-americà, no perquè li interessin els drets humans, sinó perquè tenen un problema amb la immigració.

La inexistència d'una llei de memòria històrica és també un obstacle per avançar cap a la pau?

Aquesta és una altra batalla de les víctimes, que l'Estat s'encarrega que no es dugui a terme. Un cop més, si ens fixem en les recomanacions de la Comissió de la Veritat, no s'ha constituït una comissió per investigar les desaparicions forçades ni tampoc s'han fet els memorials. I el que s'ha fet en aquest sentit és gràcies a l'esforç de les víctimes, amb suport de la comunitat internacional, o perquè hi ha algunes sentències de la Cort Interamericana de Drets Humans que així ho ordenen.

Amb tot, el descobriment de l'Arxiu de la Policia Nacional va ser un fet significatiu per a la recuperació de la memòria. Què va suposar per a les víctimes?

Va ser un descobriment fortuït i, efectivament, aporta informació sobre les víctimes que confirma com la policia era un apèndix operatiu de l'exèrcit i una font d'informació. Confirma com la policia va fer detencions i va lliurar els detinguts a les autoritats

perquè fossin torturats i assassinats. Des d'una perspectiva institucional, encara actualment la policia no és reconeguda a la Constitució, perquè l'exèrcit vol mantenir el control per continuar utilitzant-la per als seus propis interessos.

“ Els processos de pau es porten a terme perquè són rendibles econòmicament, no perquè hi hagi un interès real d'acabar amb el conflicte ”

Quines lliçons es poden extreure de la situació de postconflicte a Guatemala?

Cada país té circumstàncies diferents però el que veiem és que en aquests moments els processos de pau es porten a terme perquè tenen un avantatge econòmic, no perquè hi hagi un interès real d'acabar amb el conflicte. Si la pau no és rendible econòmicament, per què he de firmar la pau? A nivell internacional el que es busca, a través de la pau, és l'explotació dels recursos naturals i acords econòmics amb empreses multinacionals.

Té esperança que la situació pugui canviar?

No, perquè no es veu una alternativa d'un sistema econòmic que sigui més just. A Guatemala les noves generacions tenen un pensament més crític, i això és positiu, perquè veuen que la continuïtat del model d'estat que tenim els afecta en conjunt. Estan cansats de la corrupció i han agafat un paper més actiu, per exigir un canvi. Però els qui som de les generacions més antigues hem d'acompanyar-los i amb prou feines estem començant a caminar amb la tempesta; ni tan sols hem arribat a l'ull de l'huracà. La resistència d'aquesta concentració de poders encara no s'ha esquarterat.

Li queden forces per a continuar lluitant?

Apel·larem la sentència del cas Mérida Escobar, clar que sí, encara que te n'adones que res no canvia. I a més hi ha una criminalització de les víctimes, ens diuen que volem viure en el passat, continuar-lo remonent, i que no volem la reconciliació. Per l'Estat les

persones van ser un expedient, però per nosaltres són els nostres éssers estimats. Com es concilia això?

Fotografia : CIDH - Comisión Interamericana de Derechos Humanos

© Generalitat de Catalunya

ARTICLES CENTRALS

Les múltiples cares de la veritat

Cath Collins

Professora a l'Ulster University i directora de l'Observatori de Justícia Transicional de la Universitat Diego Portales, Xile.

El terme "Comissió de la Veritat" sol referir-se a un "comitè de notables", oficial (estatal), creat per investigar períodes recents de violència política o greus violacions dels drets humans i informar-ne de manera pública. El seu producte acabat té un estatus indeterminat, però potent, com a aproximació a una història oficial. L'informe produït per una d'aquestes comissions no és una obra periodística més ni un relat narratiu. No constitueix una prova jurídica ni tampoc un veredict legal, ni tan sols quan té una forta connotació moral. Més aviat la fortalesa de l'informe d'una comissió de la veritat rau en el fet que constata que certs esdeveniments específics, terribles, espantosos, van passar durant un període concret, en un lloc assenyalat, un dia determinat. Afirma que van succeir i, a vegades, explica com i per què ho van fer. Michael Ignatieff ha afirmat que aquesta manera d'explicar la veritat "estreny els marges de les mentides acceptables". Refutar la propaganda, prohibir la negació o la reescriptura de la història i refutar les mentides i el silenci dels perpetradors, de les seves organitzacions i dels seus règims són, indubtablement, objectius nobles. Tanmateix, la idea mateixa de veritat, per no parlar d'una veritat única sancionada per l'Estat, pot ser problemàtica si realment vivim en una era de "postveritat".

La primera Comissió de la Veritat dels temps moderns va ser creada a l'Argentina l'any 1985, després de la fi de la dictadura militar que va assassinar i va fer desaparèixer més de 10.000 persones. En les tres dècades transcorregudes des d'aleshores, desenes de comissions més, celebrades a altres parts d'Amèrica Llatina i a tot el món, han escrit nous capítols en el tràgic compendi de les pèrdues humanes. Els seus informes omplen centenars o milers de pàgines: contundents relats d'inhumanitat, resistència i coratge.

Sovint s'elaboren mitjançant una barreja de testimonis de primera mà i la pacient recollecció de documents, registres i relats fragmentaris. En els últims temps s'han fet esforços dignes d'elogi per tenir en compte els danys menys visibles, les experiències de subjectes col·lectius –no només individuals–, la violència de gènere i tota la gamma de danys pèrfids i despietats que els éssers humans s'infligeixen els uns als altres.

“ Refutar la propaganda i les mentides dels perpetradors i prohibir la negació de la història són objectius nobles. Tanmateix, la idea de veritat pot ser problemàtica ”

Tant si prova d'explicar, documentar, escriure la història o simplement descriure, els pesats volums dels informes de les comissions aporten un aire de dignitat i serietat a les garanties estatals que tot serà conegut, descobert, pres seriosament i despullat. Però, com ens ajuda? Pot salvar-nos? A quin cost? En sentit estricte, pot realment dur-se a terme? Molts dels informes de comissions de la veritat d'Amèrica Llatina comencen amb unes paraules procedents de l'evangeli de Sant Joan: “La veritat us farà lliures“. Tanmateix, l'experiència i els resultats d'aquestes comissions suggereixen que la veritat pot ser un desafiament elusiu, interminable i fins i tot impossible.

Per què és així? D'una banda, l'acte mateix d'intervenir, sospesar i provar la veritat del que es relata davant de la comissió –essencial per donar solidesa a les conclusions– pot socavar la capacitat d'acollida i acceptació de les declaracions de les víctimes i els supervivents. Els testimonis poden estar equivocats o poden no recordar amb exactitud. Poden també –per impopular que sigui dir-ho–, distorsionar, seleccionar o apropiat-se de la veritat. És més fàcil, sens dubte, imaginar que els perpetradors són els que faran aquest tipus de coses. Podríem raonar que els que posseïen les armes, donaven les ordres i cavaven les tombes estaran interessats a autojustificar-se, autoexculpar-se o directament falsejar-ho tot. Per què haurien de voler que la veritat surti a la llum i, encara menys, participar en la seva narració? Però si no hi són presents, com succeeix moltes vegades, segurament la història serà incompleta. I si hi són,

poden infringir nova violència a la memòria de les seves víctimes, si volen justificar o enaltir el que es va fer. I què dir d'aquelles comunitats o societats, com la d'Irlanda del Nord i moltes altres, en les quals la violència va ser un fenomen absolutament estès i filtrat en la societat, en comptes d'emanar només d'un grup, o des de l'Estat cap 'a baix'? On es van concloure velles disputes sota el pretext del conflicte ideològic, on el veí va lluitar contra un altre veí, on la víctima d'ahir es va convertir en el perpetrador de demà, i on qui va posar la bomba va morir juntament amb els seus objectius. Aquestes són les veritats indomables que envolten els conflictes, i la seva revelació pot resultar tant o més verinosa per a la pau com ho pot ser el silenci. Volem la veritat a qualsevol preu? Tota la veritat? Sempre?

“ Volem la veritat a qualsevol preu? Tota la veritat? Sempre? ”

Si es contesta afirmativament, sabem amb claredat en què consisteix la veritat que busquem i com obtenir-la? L'any 1999, la Comissió de la Veritat oficial de Guatemala, patrocinada per l'ONU, va concloure que la violència “contrainsurgent” de l'exèrcit havia comès genocidi en contra dels pobles indígenes maies. En el mateix any, Rigoberta Menchú, líder indígena guardonada amb el Premi Nobel de la Pau, l'autobiografia de la qual es va fer famosa per haver donat a conèixer la matança al món, va ser fortament qüestionada sobre l'exactitud fàctica del relat d'alguns episodis claus de la seva vida. Posteriorment, va reconèixer algunes discrepàncies, afirmant, tanmateix, que la seva era una altra manera de dir les veritats. El seu “testimoni”, va dir, no era i no pretenia ser facticitat forense occidental. Es pretenia una invocació poètica de la solidaritat, una apel·lació a la comprensió afectiva, més que a la cognitiva.

La Comissió de la Veritat sud-africana, per la seva banda, va introduir la noció que hi havia almenys quatre modalitats coexistents de veritat: factual o forense; narrativa-personal; social; i curativa o restaurativa. La tipologia ha estat criticada, però hi ha una pregunta subjacent més important que és si podem suportar la indeterminació d'aquestes categories estratificades. El que s'afirma, amb quins estàndards i garanties

d'exactitud, veracitat i completesa, és senzillament massa diferent entre una categoria i una altra per a ser comparat de manera significativa. Sovint es diu que una de les grans fortaleses del format de les comissions de la veritat és, justament, el fet que ofereix a les víctimes una plataforma i una veu. S'assevera que, desproveïdes dels procediments inquisitorials o acusatoris dels tribunals, les comissions de la veritat permeten als supervivents i familiars pujar a l'escenari i ser escoltats, creguts i reconeguts davant de la nació. Són freqüents les teories sobre el potencial catàrtic o terapèutic d'aquestes trobades, però sovint són expressades per persones amb pocs coneixements de psicologia individual o social en relació amb la curació i el trauma. A la pràctica, les opinions de supervivents i testimonis difereixen notablement. Per a alguns, donar el seu testimoni els proporciona apoderament i dignitat. Per a d'altres, justament el contrari. En alguns casos voldrien que la seva veritat tingués el tipus de conseqüències que només un tribunal de justícia pot imposar. I en ocasions pot ser que se sentin enganyats quan als seus torturadors se'ls permet, com a Sud-àfrica, rebre l'absolució secular en forma d'amnistia a canvi de recitar una lletania de confessions de vegades desapassionada o fins i tot triomfant.

“ Les societats que comencen el llarg i dur camí d'enfrontar-se al passat aprendran que la Comissió de la Veritat pot no ser un punt d'arribada sinó la primera escaramussa d'una nova guerra de paraules i significats ”

Quin és, al cap i a la fi, el propòsit específicament social d'una comissió? És només un espai per a la trobada de víctimes, supervivents i perpetradors o hauria d'intentar explicar una història més àmplia de causes i conseqüències, col·lusió i maldat col·lectiva? Potser entre l'àmplia varietat de vehicles i plataformes de denúncia, demanda i contrademanda que existeixen, les comissions poden, d'una manera singular, intentar ajudar les societats a entendre com poden haver arribat fins aquest punt i com podrien evitar apropar-s'hi en el futur. Aquesta és la idea central del “mai

més“ que apareix una vegada i una altra en els mandats, propòsits i esperances col·lectives que es plasmen en les comissions. Amb aquesta finalitat, acostumen a incloure recomanacions extenses i lloables en els seus informes finals. La comissió salvadorenca de 1993 va ser fins i tot dotada, en el seu mandat, de la capacitat de fer recomanacions suposadament vinculants, encara que en realitat moltes encara no s’han fet complir més de dues dècades després. La comissió peruana de 2003 va incloure una forta condemna dels antics conflictes racials, de classe i ètnics que van donar origen tant a la violència guerrillera de Sendero Luminoso com a la cruel resposta de l’Estat. La mateixa comissió va donar un tracte intel·ligent, sensible i comprensiu als danys relacionats amb el gènere -inclosa la violència sexual-, però això no significa que les coses hagin millorat. De fet, amb les comissions de la veritat, tal com passa amb altres institucions que busquen enfortir o protegir la governança dels drets humans, de vegades sembla que com més contundents són i més ampli és el seu abast, major és el risc que corren. Els missatgers són atacats per desviar l’atenció del missatge o fins i tot negar-lo. Al Perú, la comissió i els seus membres van ser vilipendiats i la seva integritat i bona fe qüestionats en una campanya orquestrada per interessos poderosos als quals no els havia agradat gens ser anomenats i exposats. El fet mateix que una comissió no sigui un tribunal de justícia s’aprofita, sovint cínicament, per desacreditar-la o minimitzar-ne les conclusions.

Aquests resultats soscaven els arguments més ambiciosos sobre el poder de les comissions per guarir, canviar i corregir el curs de les societats postautoritàries i postconflicte. Això només serà viable en la mesura que les societats estiguin disposades a acceptar i actuar sobre part del diagnòstic i la prescripció de la comissió que sembli veritable, factible i aplicable. Aquesta lògica essencialment circular ens porta de nou a la pregunta inicial sobre com definim i controlem, col·lectivament i individualment, els límits del que es considera la narració de la veritat. Les societats que comencen el llarg i dur camí d’enfrontar-se al passat aprendran, tal com han fet les que ja van emprendre el viatge, que la Comissió de la Veritat pot no ser un punt d’arribada sinó una escala, la primera escaramussa -tant de bo aquesta vegada menys mortífera- d’una nova guerra de paraules i significats.

*Aquest article va ser escrit durant l’estada de l’autora com a *Logan NonFiction Fellow* al Carey Institute for Global Good (Nova York, EUA) el març i l’abril de 2017.

Fotografia : UN Photo/Mark Garten

© Generalitat de Catalunya

ARTICLES CENTRALS

Avaluació de l'impacte de les Comissions de la Veritat

Carlos Fernández Torné

Candidat a Doctor a la Universitat Autònoma de Barcelona

Les Comissions de la Veritat (CV) s'han convertit en un mecanisme habitual dels Estats a l'hora d'abordar, en el període posterior al conflicte o a la repressió estatal sota un règim autoritari, les violacions de drets humans comeses en el passat. Els experts en justícia transicional i les Nacions Unides estimen que s'han creat més de quaranta comissions en diferents països i regions en els últims quaranta anys. Quan s'estableixen aquestes comissions, sovint, les expectatives són altes. Segons l'informe de 2004 del Secretari General de les Nacions Unides, s'espera que les CV ajudin les societats a determinar els fets relatius a violacions de drets humans comeses en el passat, a fomentar la rendició de comptes, a preservar les proves, a identificar els perpetradors i a recomanar reparacions i reformes institucionals. Malgrat aquestes expectatives, la literatura de l'última dècada ha plantejat certs dubtes respecte a l'impacte de les CV, assenyalant la necessitat que hi hagi més investigació empírica. Fins ara la investigació s'ha centrat, sobretot, en l'impacte a nivell social i estatal i, específicament, en els resultats en l'àmbit dels drets humans i la democràcia. Recentment, la literatura ha començat a centrar-se en l'impacte com a processos. En aquest breu article, en primer lloc, reviso la literatura que avalua l'impacte de les CV en els drets humans i la democràcia i, en segon lloc, reflexiono sobre les possibilitats que podrien derivar-se de l'avaluació del seu impacte com a processos.

Impacte de les CV en la democràcia i els drets humans

Els estudis sobre aquests impactes arriben a conclusions molt diferents. Un dels primers estudis quantitius que es van fer troba una relació positiva significativa

entre els règims postautoritaris de l'Amèrica Llatina que havien establert una CV des de 1979 i el seu nivell de democràcia electoral¹. En un altre estudi, en canvi, els autors assoleixen conclusions molt diferents quan avaluen l'impacte dels judicis, les CV i les amnisties en la democràcia i els drets humans. Quant a les comissions, consideren que res no indica que aquestes millorin la democràcia i fins i tot constaten una relació negativa entre CV i drets humans². Els resultats coincideixen amb els d'un estudi de Brahm, que conclou que les CV han tingut conseqüències negatives en els drets humans i no tenen cap impacte en la democràcia³. Kim i Sikkink, per la seva banda, arriben a resultats molt diferents. El seu estudi avalua l'impacte dels judicis sobre drets humans i de les CV en la "repressió", definida com a tortures, execucions sumàries, desaparicions i empresonaments per motius polítics. Les seves troballes suggereixen que els judicis sobre drets humans i les CV contribueixen al descens de la repressió⁴. L'anàlisi mostra, doncs, que no hi ha acord entre els estudis. Les diferències podrien tenir el seu origen en la falta de consens sobre el nombre total de CV a causa de les divergències sobre el que realment constitueix una CV.

“ No hi ha acord entre els estudis que avaluen l'impacte de les Comissions de la Veritat sobre la democràcia i els drets humans ”

Els estudis qualitius també han investigat l'impacte de les comissions en la democràcia i els drets humans. Barahona de Brito et al. no troben una correlació directa entre comissions i judicis i millora democràtica⁵. Un altre estudi conclou que les CV han tingut un efecte positiu en la democràcia als països on una coalició prodemocràcia ostenta el poder en un Estat bastant ben institucionalitzat⁶. Aquest estudi també afirma que és més probable que les CV siguin útils "quan proporcionen cobertura política a les amnisties i quan ajuden una coalició reformista i forta a enfortir les institucions legals"⁷. En la seva avaluació de l'impacte de les comissions en la democràcia i els drets humans a Sud-àfrica, Xile, El Salvador i Uganda, Brahm considera que les CV són relativament ineficaces en la promoció de la democràcia, però

tenen una influència positiva quant als drets humans en els quatre casos⁸.

De la mateixa manera que amb els estudis quantitius, entre els estudis qualitatius hi ha desacords. Un problema que es planteja en avaluar l'impacte de les CV és que la majoria dels estudis acaben amb la publicació de l'informe final de la comissió i, per això, es disposa de poca informació sobre els efectes a llarg termini de les CV⁹. D'altra banda, els estudis qualitatius s'enfronten al repte de com aïllar els efectes de les CV d'una transició en curs. En un context de transició de l'autoritarisme a la democràcia o de la guerra a la pau, pot esperar-se una disminució de les violacions dels drets humans encara que no existeixi cap comissió. Per aïllar els efectes de les CV, alguns estudis recents han començat a investigar la causalitat entre una comissió i el seu presumpte impacte. En concret, intenten esbrinar si les recomanacions de la CV han estat implementades. Les recomanacions apareixen com la cadena causal que relaciona una CV amb una variació en un resultat de referència, com la democràcia o els drets humans.

L'impacte de les comissions com a processos: la importància de tenir en compte la participació de la societat civil

Algunes crítiques recents a la investigació sobre l'impacte dels mecanismes de justícia transicional subratllen que l'esmentada investigació se centra excessivament en uns resultats preconcebuts i no tant en el procés i en com aquest procés es relaciona amb un resultat. Simon i Gready, igual que altres autors, defensen el canvi de justícia transicional a justícia transformadora. La justícia transformadora proposa, entre altres mesures, que es prioritzi la participació de la societat civil en el disseny i implementació dels mecanismes de justícia transicional¹⁰. Per a Gready i Robins, la justícia transformadora i la participació transformadora requereixen centrar-se en el procés, en la interfície entre procés i resultats i en la mobilització i no tant en els resultats preconcebuts. Aquesta mobilització pot tenir lloc entorn dels procediments judicials, les comissions de la veritat i el suport a les reparacions o simplement al voltant de les necessitats de les víctimes i els ciutadans. Pot intentar donar suport, donar forma o rebatre aquests mecanismes¹¹.

Considerades com a processos, les CV permeten una mobilització sostinguda i la participació de les víctimes i de la societat civil en general. Si examinem les CV com a processos, podem distingir clarament tres etapes cronològiques diferents. En cada etapa hi ha diversos graus de participació pública, que generen relacions i interaccions entre diferents grups dins de la societat, particularment entre els grups afectats pel conflicte armat.

“ Les relacions verticals que generen les Comissions de la Veritat entre les víctimes i la societat civil i el règim governant són particularment importants ”

La primera etapa s'inicia en el moment previ a la creació d'una CV i inclou el període de debats, negociacions i consultes que condueixen al seu establiment. El diàleg amb les víctimes i la societat civil sobre les característiques d'una futura CV han estat un objectiu permanent de les Nacions Unides i de les organitzacions de drets humans que treballen en entorns de transició. Les víctimes i la societat civil poden exercir un paper molt important en la creació d'una comissió amb un mandat concret, en l'impuls d'un procés transparent i públic per elegir els seus membres i en qualsevol altre aspecte rellevant. Durant aquesta etapa, les CV generen relacions verticals entre la societat civil i el règim governant. S'ha analitzat molt menys la relació entre les CV i les víctimes i la societat civil durant les dues etapes següents. La segona etapa comprèn el període transcorregut des que la comissió inicia el seu treball i la presentació del seu informe final, quan deixa d'existir. Durant el període de funcionament, les víctimes i els representants de la societat civil interactuen amb la CV proporcionant informació sobre les violacions de drets que han tingut lloc. La tercera etapa comença en el període posterior a la presentació de l'informe final de la CV, que conté les recomanacions. En aquesta etapa, en la qual la societat civil pressiona el govern perquè implementi les recomanacions, les CV generen una relació vertical entre la societat civil i el règim governant.

Les relacions generades per les CV haurien de permetre que un ampli nombre de participants se sentin part del procés i no només observadors. Són particularment importants les relacions verticals que generen les CV entre les víctimes i la societat civil i el règim governant. Lederach identifica la falta de connexió entre les bases i els processos polítics de negociació d'alt nivell, la qual cosa ell anomena la bretxa vertical, com el principal punt feble dels processos de consolidació de la pau¹². Una CV pot omplir aquesta bretxa amb l'empoderament de les persones en la seva interacció amb els representants de l'Estat i la creació de relacions valuoses. Això implica la necessitat que el règim governant sigui receptiu davant les demandes dels ciutadans. La transició des de l'antic règim, que ha perdut la legitimitat, a un nou règim implica l'obertura de l'aparell estatal als ciutadans i més específicament als que van patir violacions dels seus drets per part de l'Estat.

Com a conclusió, es pot dir que existeix un fort desacord entre els estudis que avaluen l'impacte de les CV basant-se en els resultats sobre la democràcia o els drets humans. La literatura recent ha començat a emfatitzar la necessitat de centrar-se en l'impacte que tenen les CV com a processos. Aquest enfocament té en compte la participació de les víctimes i la societat civil en les comissions. En concret, analitza si les víctimes i la societat civil estan o no empoderades en les seves interaccions amb el govern abans de l'establiment d'una CV, durant el seu treball i en l'etapa d'implementació de les recomanacions de l'informe final de la CV. Abans de la seva creació, les víctimes i la societat civil estaran empoderades si els governs estableixen una CV amb un mandat, uns poders i uns membres que s'ajustin a les seves demandes. Durant el seu funcionament, les víctimes seran reconegudes i estaran empoderades si la CV recull les seves declaracions sobre les violacions de drets que han patit. Després de la presentació de l'informe, les víctimes i la societat civil estaran empoderades si la seva mobilització porta el govern a implementar les recomanacions de la Comissió. L'impacte global d'una CV s'haurà d'avaluar sobre la base de si ha aconseguit o no que el govern reti comptes davant de les víctimes i davant les demandes de la societat civil.

1. KENNEY, C. D. & SPEARS, SR. E. 2005. Truth and Consequences: Do Truth Commissions Promote Democratization? *2005 Annual Meeting of the American Political Science Association*.

2. OLSEN, T. D., PAYNE, L. A. & REITER, A. G. 2010. The Justice Balance: When Transitional Justice Improves Human Rights and Democracy. *Human Rights Quarterly*, 32, 980-1007.
3. WIEBELHAUS-BRAHM, E. 2010. *Truth commissions and transitional societies: the impact on human rights and democracy*, New York, Routledge.
4. KIM, H. & SIKKINK, K. 2010. Explaining the deterrence effect of human rights prosecutions for transitional countries. *International Studies Quarterly*, 54, 939-63.
5. BARAHONA DE BRITO, A., GONZALEZ-ENRIQUEZ, C. & AGUILAR, P. 2001. *The Politics of Memory: Transitional Justice in Democratizing Societies*, Oxford, Oxford University Press.
6. SNYDER, J. & VINJAMURI, L. 2004. Trials and Errors: Principle and Pragmatism in Strategies of International Justice. *International Security*, 28, 5-44.
7. SNYDER, J. & VINJAMURI, L. 2004. Trials and Errors: Principle and Pragmatism in Strategies of International Justice. *International Security*, 28, 5-44.
8. WIEBELHAUS-BRAHM, E. 2010. *Truth commissions and transitional societies: the impact on human rights and democracy*, New York, Routledge.
9. WIEBELHAUS-BRAHM, E. 2010. *Truth commissions and transitional societies: the impact on human rights and democracy*, New York, Routledge.
10. LAMBOURNE, W. 2009. Transitional Justice and Peacebuilding after Mass Violence. *The International Journal of Transitional Justice*, 3, 28-48.
11. GREADY, P. & ROBINS, S. 2014. From Transitional to Transformative Justice: A New Agenda for Practice. *The International Journal of Transitional Justice*, 8, 339-61.
12. LEDERACH, J. PÀG. 2012. The origins and evolution of infrastructures for peace: A personal reflection. *Journal of Peacebuilding & Development*, 7, 8-13.

Fotografia : Global Opportunity Garden

© Generalitat de Catalunya

ARTICLES CENTRALS

Espanya: Veritat, Justícia, Reparació i Garanties de no Repetició

Jaime Ruiz

President de la Plataforma per la Comissió de la Veritat sobre els Crims del Franquisme

Fins a assolir l'any 1978 un marc constitucional democràtic, Espanya va patir una revolta militar, un cop d'Estat i una guerra civil que va portar els seus guanyadors a imposar una dictadura avalada pel nazisme i el feixisme, que es va mantenir durant 40 anys amb un règim dictatorial, il·legal i il·legítim. Avui, quan ens apropem a quatre dècades de democràcia a la nostra terra, aquesta continua mantenint una immensa quantitat de fosses en les quals jauen homes i dones que van ser els primers a aixecar-se en defensa del govern legítim i democràtic de la II República i contra el feixisme que s'estenia per Europa i es va imposar al nostre país.

Les dades són eloqüents: més de 150.000 desapareguts forçosos, més de 30.000 nens segrestats, robats, i més de 2.300 fosses documentades amb restes humanes de les quals només 390 han estat obertes. I juntament amb aquestes dades cal recordar que no existeix cap procediment judicial obert al nostre país, i no per voluntat dels afectats, siguin aquests familiars, coneguts o ciutadans interessats. Justícia continuen esperant les desenes, centenars, milers de víctimes de la dictadura que els va mantenir detinguts, torturats, exiliats, deportats, executats, sotmesos a treballs forçats, etc. Una justícia que gairebé quatre dècades després del final del franquisme, l'Estat i els tribunals els la continuen negant una vegada i una altra.

La primera iniciativa va ser la presentació de diverses denúncies i querelles per víctimes i associacions de víctimes i altres organismes l'any 2006 davant del Jutjat Central d'Instrucció número 5 de l'Audiència Nacional. El 16 d'octubre de 2008, el jutge va admetre a tràmit el cas i va ordenar que s'investiguessin els diversos crims de lesa

humanitat comesos en l'època franquista, amb la identificació dels responsables i amb diverses exhumacions i altres mesures. La sala II del Tribunal Suprem, en la seva sentència de 27 de febrer de 2012 dictada en la causa contra el Jutge Baltasar Garzón, a qui va absoldre, va decidir que no es poden investigar penalment els crims del franquisme i afirma que els delictes estan amnistiats, ja que han prescrit, i considera que a aquests crims no se'ls poden aplicar els principis del dret penal internacional. Es tracta d'una renúncia explícita a la investigació i sanció d'aquests crims, així com a la recerca de la veritat.

“ Les desenes, centenars, milers de víctimes de la dictadura continuen esperant justícia; per a vergonya de tothom no s'estan investigant els crims del franquisme ”

Al nostre país, per a vergonya de tothom, no s'estan investigant ni jutjant els crims comesos durant la dictadura franquista, tot i que cal assenyalar que hi ha alguna excepció en l'àmbit de la judicatura: “En una societat amb un dret penal en el qual s'està advocant per donar més protagonisme a les víctimes i els seus familiars, s'ha d'intentar afavorir que qualsevol víctima pugui cicatritzar les seves ferides. Aquestes persones, amb independència del temps transcorregut, han de tenir l'oportunitat de ser reparades o recompensades” (Jutgessa a Salas de los Infantes, Burgos); “Un estat democràtic no ha de tolerar que continuïn existint desenes de milers de víctimes d'una dictadura en fosses comunes o cunetes” (Associació Jutges per a la Democràcia); “Les víctimes del franquisme, moltes de les quals són d'avançada edat, tenen dret a una reparació adequada del seu sofriment” (Associació Jutges per a la Democràcia).

Les instàncies governamentals, per altra banda, lluny d'avançar en el desenvolupament d'un marc legislatiu que protegeixi les víctimes i parents i posi fi a la situació abans descrita, han anat barrant el pas a possibles interpretacions positives. El govern actual, presidit per Mariano Rajoy ha resolt buidar de contingut la ja limitada Llei de Memòria Històrica, amb el tancament de l'oficina d'atenció a les víctimes, la paralització de la

recollida d'informació i accés a determinats arxius i dotant de zero euros el pressupost destinat a les obligacions establertes en l'esmentada llei.

Des de la Plataforma per a la Comissió de la Veritat sobre els Crims del Franquisme, creada el setembre del 2012 davant del panorama desolador en el qual continuen les víctimes del franquisme, considerem que els drets a la veritat, la justícia i la reparació de les víctimes de crims de drets internacionals -inclosa la tortura- comesos durant la guerra civil i el franquisme continuen sent denegats al nostre país, una opinió compartida amb la majoria d'associacions de víctimes, de Memòria Històrica i de Drets Humans del nostre país.

“ Demanem l'aplicació del principi de legalitat internacional que obliga l'Estat espanyol a investigar i jutjar els crims del franquisme ”

Espanya disposa d'un marc institucional democràtic, estable, lluny de riscos o fallides forçades per organitzacions o grups que encoratgin plans d'odi en la nostra societat. Som membres de la Unió Europea i participem en els organismes de l'ONU estant avui asseguts en el Consell de Seguretat. Com encertadament va explicar el relator de l'ONU sobre la promoció de la veritat, la justícia, la reparació i les garanties de no repetició, Pablo de Greiff, “la fortalesa de les institucions democràtiques queda molt més reflectida en la forma com aborden positivament les peticions dels ciutadans que en la seva capacitat de deixar certs temes fora de l'agenda pública”.

La reclamació que realitza la Plataforma perquè es constitueixi una Comissió de la Veritat sobre els crims del franquisme al nostre país (llegiu la declaració) se sustenta en el dret internacional, en l'experiència a més de 40 països i en les resolucions i recomanacions de l'ONU, el Comitè de Drets Humans, el Grup de Treball sobre Desaparicions Forçoses i el Consell d'Europa sobre el nostre país. Recomanacions que creem poden facilitar la resolució de les demandes de les víctimes i familiars, atendre el deure de la memòria i ser instrument per a la convivència democràtica.

Des de la Plataforma demanem l'aplicació del principi de legalitat internacional consagrat amb multitud de tractats i convenis internacionals i que obliguen l'Estat espanyol a investigar i jutjar crims que, encara que no estiguessin tipificats com a tals en la seva normativa interna, tindrien aquesta consideració en virtut dels principis generals del dret reconeguts per la comunitat internacional. Demanem, així mateix, que l'Estat cooperi amb la justícia argentina en relació amb les persones presumptament implicades en la comissió de crims de dret internacional i adopti les recomanacions que en els documents emesos per l'ONU impliquen interpretacions possibles que s'ajusten als requisits del dret i que permeten al sistema judicial ser accessible a les demandes de justícia dels ciutadans; que s'atenguin, sense dilació, les demandes de les víctimes i de les seves organitzacions, i la societat civil interessada, perquè el desenvolupament de les mesures que aquests informes plantegin per al nostre país siguin implementades com a polítiques d'Estat i en el conjunt de les institucions, amb el màxim acord possible, per tal d'aconseguir que les víctimes, els seus familiars i el conjunt de la societat coneguin la història i la memòria de les generacions que van patir crims que repugnen a la humanitat; i que s'estableixin les garanties de no repetició, base sobre la qual les noves generacions puguin ser educades i construir un futur en llibertat per a tothom.

Fotografia : Enrique Pratas

© Generalitat de Catalunya

ARTICLES CENTRALS

Reptes i desafiaments de la Comissió de la Veritat de Colòmbia

Alejandro Valencia Villa

Advocat, consultor i professor en drets humans, dret humanitari i justícia transicional

El punt 5 de l'acord final per a la fi del conflicte i la construcció d'una pau estable i duradora subscrit el 24 de novembre de 2016 entre el govern de Colòmbia i les Forces Armades Revolucionàries de Colòmbia-Exèrcit del Poble (FARC-EP) fa referència a les víctimes del conflicte armat. Aquest punt estableix un sistema integral de veritat, justícia, reparació i no repetició, incloent la jurisdicció especial per a la pau i compromís sobre drets humans. Aquest sistema té com a objectius la satisfacció del dret de les víctimes, la rendició de comptes, la no repetició, l'enfocament territorial, la seguretat jurídica, la convivència i la reconciliació i la legitimitat. Els seus components són la comissió per a l'esclariment de la veritat, la convivència i la no repetició (d'ara endavant la Comissió de la Veritat); la unitat especial per a la recerca de persones donades per desaparegudes en el context i a raó del conflicte armat; la jurisdicció especial per a la pau; les mesures de reparació integral per a la construcció de la pau i les garanties de no repetició.

La Comissió de la Veritat prevista en els acords tindrà una durada de tres anys i tindrà una fase preliminar de sis mesos per preparar tot allò necessari per al seu funcionament. No s'assenyala un període exacte d'investigació i seria la mateixa comissió qui l'estableixi, podent fixar un període contextual més ampli i un d'esclariment més curt. Com a objectius centrals, haurà de contribuir a l'esclariment dels fets, promoure i contribuir al reconeixement de les víctimes i promoure la convivència als territoris. Tindrà onze comissionats, dels quals només tres podran ser estrangers. Els esforços de la comissió estaran centrats a garantir la participació de les

víctimes i podrà celebrar audiències públiques; aclarirà les pràctiques i fets que constitueixen greus violacions de drets humans i greus infraccions del dret internacional humanitari; comptarà amb enfocaments territorial, diferencial (esmenta els pobles indígenes) i de gènere, així com dels impactes de les violacions; establirà reconeixements voluntaris de responsabilitats individuals i col·lectives; serà un mecanisme extrajudicial, però assegurarà als que hi participin degudes garanties i un tracte no discriminatori; haurà d'implementar una estratègia de difusió, pedagogia i relacions amb els mitjans de comunicació; elaborarà un informe final i prendrà mesures per preservar els arxius una vegada finalitzat la seva feina ; i es crearà un comitè de seguiment i monitoratge a la implementació de les recomanacions.

“ Les víctimes han de ser les protagonistes de la comissió; ningú no pot parlar en el seu nom i ningú no els pot robar la paraula ”

El passat 5 d'abril es va expedir el decret presidencial que crea la Comissió de la Veritat, que transcriu els objectius, els criteris orientadors, el mandat i les funcions assenyalats en l'acord de pau. El més nou del decret fa referència a l'accés a la informació, en particular com serà l'accés a la informació reservada i a les funcions que han de complir el president, el secretari general i el ple dels comissionats.

Diversos reptes i desafiaments es discerneixen en el curt termini per a la conformació, estructuració i funcionament complets d'aquesta Comissió de la Veritat. El primer passa per la designació dels onze comissionats i comissionades que no només garanteixin la seva independència, autonomia i imparcialitat, sinó que tinguin prou sensibilitat per prioritzar les demandes de les víctimes i demostrin un compromís pel respecte i garantia dels drets humans. Així mateix, que el personal que treballarà en l'esmentada comissió tingui aquests mateixos perfils. S'espera que el procés de postulacions, selecció i designació de les comissionades i comissionats es realitzi durant el segon i tercer trimestre de 2017, amb el propòsit que la comissió comenci les seves tasques tan aviat com sigui possible. Tant de bo cap a principis de l'any 2018 la

comissió obri les seves portes, la qual cosa implicaria que prèviament hagi esgotat la seva etapa preliminar en què haurà de definir la seva metodologia, el desplegament territorial a les diverses regions del país i iniciar una àmplia campanya pedagògica per convocar les víctimes del conflicte armat colombià perquè s'apropin a oferir els seus testimonis.

La centralitat de les víctimes és el fonament prioritari per a la feina de la futura comissió. Elles han de ser les protagonistes. És sobretot a elles a qui s'ha d'escoltar perquè qui explica és qui acaba fent història i per això són les víctimes qui l'han d'explicar. La recollida de testimonis, individuals i col·lectius, i les audiències públiques, són eines metodològiques cabdals per a aquest procés. Ningú no pot parlar en nom de la víctima i ningú no li pot robar la paraula.

“ És d'esperar que els qui van cometre els fets de violència contribueixin de manera efectiva explicant la veritat i demanant perdó ”

El període dels anys objecte d'investigació ha de ser prou ampli perquè estigui conforme amb la gravetat de la violència política. Encara que el període que emmarqui les violacions de drets humans i infraccions del dret internacional humanitari per a la recollida de testimonis pugui ser menor que el d'un context més general, l'esmentat període ha de ser prou extens per incloure el major nombre possible de víctimes. No es compadeix amb el passat de violència un lapse de temps que no compleixi amb les expectatives d'aclarir el major nombre possible de fets. A més, s'han d'investigar les violacions més greus ocorregudes durant el conflicte armat que van vulnerar els drets a la vida, a la integritat personal i sexual, a la dignitat personal i a la llibertat personal, així com analitzar els casos més paradigmàtics que per la seva massivitat i impactes formen part de la història recent de Colòmbia.

Garantir els diversos enfocaments que ha de tenir la comissió no és tasca fàcil en un país que durant diverses dècades ha tingut milers de víctimes al llarg i ample del

territori, on no s'ha respectat el gènere, l'edat, la raça, les ètnies, les opinions polítiques, entre d'altres. No només aquests enfocaments han d'estar circumscrits als fets, sinó també als impactes i a les diverses formes d'afrontament, així com a la inclusió d'una metodologia diferencial.

Encara que la comissió sigui un mecanisme extrajudicial, això no és un obstacle perquè pugui establir responsabilitats dels qui van perpetrar les violacions. Tant de bo la comissió pugui avançar més que altres comissions oficials que ha tingut l'Amèrica Llatina en desvelar la veritat dels victimaris. Responsabilitats institucionals, individuals, col·lectives, nacionals i internacionals formen part d'aquesta funció d'esclariment. És d'esperar que els qui van cometre els fets de violència, si pensen ser afavorits amb les mesures de justícia que inclou l'acord de pau, contribueixin de manera efectiva explicant la veritat, assumint la seva responsabilitat i demanant perdó.

“ La Comissió de la Veritat disminueix almenys un nombre rellevant de mentides que hi ha en contextos de greus violacions de drets humans ”

L'informe final ha de ser prou comprensiu perquè pugui oferir una veritat oficial del que ha succeït a Colòmbia durant el conflicte armat. El seu contingut no pot reduir-se simplement a la confrontació armada entre el govern nacional i les FARC-EP, sinó que ha d'incloure l'esclariment de fets perpetrats per altres actors com és el cas dels grups paramilitars i altres organitzacions guerrilleres. A més, la comissió no s'esgota amb l'informe final, sinó que ha d'oferir un procés d'acompanyament a les víctimes que pugui promoure la convivència als territoris, just el tercer objectiu assenyalat en l'acord. El seguiment de les seves recomanacions serà cabdal per contribuir a reconstruir el teixit social de les comunitats afectades. D'altra banda, els diferents components del sistema integral de veritat, justícia, reparació i no repetició han d'estar prou equilibrats i coordinats, implementats de manera coherent perquè tots compleixin amb els seus propòsits i no generin desequilibris en cada un dels seus components.

És d'esperar que aquest mecanisme contribueixi de manera significativa a construir el marc públic d'un discurs de memòria que estableixi un nou paradigma oficial de veritat, ja que els actuals estàndards de la justícia transicional assenyalen que és un dels mecanismes que de forma més eficaç satisfan el dret a la veritat. Si la justícia serà modulada amb un sistema de penes on no seran tan crucials les penes privatives de la llibertat, es requereix que existeixin altes dosis de veritat perquè la justícia transicional sigui més conforme amb els estàndards internacionals. Com ha escrit Michael Ignatieff, una Comissió de la Veritat almenys disminueix un nombre rellevant de mentides que hi ha en contextos en els quals han tingut lloc greus violacions de drets humans o infraccions greus del dret internacional humanitari. Seria convenient que la comissió que molt properament començarà a funcionar a Colòmbia acabi amb algunes d'aquestes mentides i fundi una veritat que contribueixi de manera més decidida a la pau entre els colombians i colombianes.

Fotografia : Lowfill Tarmak

© Generalitat de Catalunya

ARTICLES CENTRALS

L'experiència tunisiana de justícia transicional

Ricard Gonzalez

Periodista

El primer govern elegit a les urnes a Tunísia després de la Revolució de 2011 tenia com una de les seves prioritats dur a terme un procés de justícia transicional. Aquesta era una de les principals demandes d'una societat civil altament mobilitzada els mesos que van seguir la revolta. Durant els dos primers anys, el govern va anar fent gestos en aquest àmbit de forma discrecional mentre el Parlament, en diàleg amb la societat civil, debatia la creació d'una comissió de la veritat per dotar l'empresa d'un marc coherent i transparent. Així, a través d'una llei orgànica promulgada a finals de 2013, va ser com va néixer la Instància de la Veritat i la Dignitat (IVD). La llei li atribuïa un mandat ambiciós i unes àmplies competències, ambdues garantides a la primera Constitució democràtica del país: investigar els abusos comesos per l'Estat entre els anys 1955 i 2013 per refer la memòria històrica del país, rescabalar les víctimes i fer que els responsables rendissin comptes davant la societat.

Per aquesta difícil tasca, el Parlament va concedir a la IVD un període de quatre anys ampliable a un cinquè, i es va comprometre a proporcionar-li el pressupost necessari. Des de llavors i fins el mes de juny de 2016, quan es va tancar el termini de presentació de dossiers, la institució en va rebre més de 62.000, a les 45 oficines que té distribuïdes per tot el país. D'aquests milers de peticions, aproximadament un 8% han estat desestimades en considerar que no complien els requisits establerts a la llei. Prop de 6.000 han estat presentades per col·lectius, com per exemple, partits, sindicats o regions que es consideren víctimes d'una persecució sistemàtica, ja sigui per part del règim de Habib Bourguiba, el pare de la independència que va governar entre el 1956 i el

1987, o el de Ben Alí.

“La nostra filosofia s’inscriu dins el marc de la justícia transicional. És a dir, el principal objectiu no és engarjolar els agressors, sinó aconseguir la reconciliació de tota la societat. Que el país afronti i conegui el seu passat perquè així no es pugui repetir”, afirma Sihem Bensedrine, una periodista i històrica activista dels drets humans tunisiana que es trobava exiliada a Barcelona quan va esclatar la Revolució, bressol de les anomenades primaveres àrabs. “No volem fer del botxí un boc expiatori, sinó remuntar la cadena de comandament i desmantellar el sistema repressiu”, afegeix Bensedrine asseguda a la seva oficina, en un edifici nou del centre de la capital. Tunísia és l’únic país sacsejat per les revoltes del 2011 que ha estat capaç de culminar la seva transició, i per tant, l’únic on ha estat possible engegar un veritable procés de justícia transicional.

“ “El principal objectiu és aconseguir la reconciliació de tota la societat; que el país afronti i conegui el seu passat perquè no es pugui repetir” ”

D’acord amb el sistema establert, un cop que la víctima ha omplert un formulari i l’entrega, un comitè estudia que els abusos denunciats es corresponguin amb el període i la naturalesa dels crims inclosos en el mandat de la IDV. Després, es procedeix a una audiència amb la víctima que sol durar diverses hores, en la qual explica en detall el seu cas i a la que assisteix un psicòleg. Tot seguit, una comissió investiga els fets i intenta identificar l’agressor. Dels casos de corrupció, se n’encarrega un comitè d’arbitratge. En els casos de les violacions més greus de drets humans, si els juristes adherits a la IVD -que compten amb estatus de fiscals- creuen disposar de proves suficients, poden obrir una causa i transferir-la a unes corts especials que actuen sota els principis de la justícia transicional. Així, per exemple, la presó està reservada només pels casos de crims contra la humanitat, mentre que altres penes alternatives poden comportar la pèrdua de la feina com a funcionari de l’Estat o la inhabilitació d’ostentar

un càrrec públic. A diferència de la Comissió de la Veritat de Sudàfrica, no hi ha unes regles fixes que permetin als botxins evitar la presó a canvi de revelar la veritat. Ara bé, segons els estatuts de la Instància, la seva col·laboració servirà per alleugerir el càstig. Els propis perpetradors poden presentar un dossier a la IVD, que comporta la congelació i posterior arxivament de les causes que tinguin pendents a la justícia ordinària. De fet, n'hi ha desenes que ho han fet, sobretot en casos de corrupció.

“Comptem amb un grup de jutges que han rebut una formació específica a l'estranger en justícia transicional i que no van participar mai en casos polítics durant la dictadura que integren les cambres especialitzades, afegides al sistema legal ordinari”, comenta Bensedrine, convençuda del compromís d'aquests jutges amb els principis de la seva institució. Es tracta que no es repeteixi el que ha passat a nombroses víctimes, que han vist com els darrers cinc anys els tribunals han arxivat les seves denúncies declarant-se incapaços de trobar els culpables dels abusos, tot i que a vegades les víctimes els han aportat proves suficients per identificar-los.

Si bé sostenen que tot procés transicional és únic i respon a un context local determinat, els responsables de la IVD han tingut molt en compte les experiències anteriors. “Hem estudiat molt bé les experiències de les 42 comissions de la veritat creades en altres països per no repetir les mateixes errades”, assegura Bensedrine, que cita l'exemple de Sudàfrica, on la retransmissió per televisió de totes les audiències va provocar un procés de retraumatització d'algunes de les víctimes, i el seu posterior suïcidi. A Polònia, per exemple, en no disposar d'un sistema judicial *ad hoc*, els jutges reciclats de la dictadura van arxivar moltes de les investigacions dutes a terme per la comissió de la veritat.

“ El model tunisià ha contribuït amb algunes innovacions a la doctrina de la justícia transicional ”

A més d'extreure lliçons i polir defectes, el model tunisià ha contribuït amb dues innovacions a la doctrina de la justícia transicional: ha obert la possibilitat que col·lectius, i no només persones físiques, puguin presentar sol·licituds; i ha creat un mecanisme per castigar els casos de corrupció dins la pròpia institució. En concret, prop d'un quart dels dossiers presentats corresponen a violacions de drets econòmics i socials, mentre que la resta fan referència a violacions de drets humans. Amb més de 10.000 casos, la tortura és la pràctica més denunciada. Entre les més greus, 603 homicidis voluntaris i 355 violacions. I és que la violència sexual era una arma habitual de la dictadura contra els opositors i opositores, i la xifra real podria ser força superior ja que l'estigma que comporta aquest tipus de violència porta a moltes víctimes a no denunciar-la.

La Instància compta amb un fons per al rescabament de les víctimes o per finançar tractaments per a mitigar les seqüeles de la tortura, però també es coordina amb altres ministeris, com el de la Seguretat Social, pels casos que mereixen pensions mensuals. Tot i que la reparació monetària és vital perquè les víctimes puguin refer les seves vides, sovint no és la seva principal demanda. Nombrosos peticionaris exigeixen sobretot mesures de rescabament moral, com l'anul·lació de sentències injustes o la dedicatòria amb el nom de la persona o col·lectiu represaliat a un carrer o una escola.

“Per començar, volem saber la veritat. Hi ha gent que encara no sap on són els seus familiars desapareguts fa anys o dècades, i simplement volen poder enterrar-los. La nostra família el que vol és que s'anul·li la condemna judicial contra el meu germà. És a dir, una reparació moral i una rectificació oficial de l'Estat”, precisa la Laila Yahyahoui. El seu germà Zouhair, un activista prodemocràtic i bloguer, va morir el 2005 com a conseqüència dels maltractaments patits durant anys a la presó. Entre els represaliats polítics, figuren membres de totes les famílies polítiques del país -socialistes, sindicalistes, comunistes i islamistes- però també molts ciutadans sense cap filiació política.

“ La Instància de la Veritat ha estat víctima de la politització dels partits polítics i el desencant d’una part de la població ”

Un mes abans del sisè aniversari de la Revolució va tenir lloc un dels moments més simbòlics des de l’inici dels treballs de la Instància: la celebració de la primera audiència pública, en la que les víctimes de la dictadura van relatar les seves doloroses històries en directe davant les càmeres de la televisió pública nacional. El lloc escollit també destil·lava una potent càrrega emocional: el “Club Elyssa”, una luxosa vila propietat de l’odiada esposa de Ben Alí, i on l’expresident solia celebrar fastuoses recepcions. “La selecció de les víctimes s’ha fet en base a diversos criteris. El principal, buscar un equilibri entre totes les famílies polítiques represaliades, així com també de tipus regional, de gènere i de les diverses èpoques que cobrim. També hem tingut en compte la fortalesa psicològica de les persones”, explica Seif Soudani, portaveu de la IVD, que recorda que un equip de psicòlegs assisteix a les audiències per donar suport a les víctimes. Precisament, per evitar el risc de retraumatització de les víctimes, com va succeir sovint a Sudàfrica, només una mostra representativa presentarà el seu testimoni públicament. Segons els responsables de la comissió està previst que aquest any se celebri una audiència pública cada mes, cadascuna dedicada a una temàtica diferent.

Quan falta poc més d’un any per la fi del mandat de la IVD, no està clar encara que sigui capaç de complir els ambiciosos objectius que es va plantejar. Des de la seva creació, la Instància ha estat víctima de la politització dels partits polítics, així com del desencant d’una part de la població amb la transició democràtica. De fet, l’actual partit al govern, Nida Tunis, vencedor de la segona cita amb les urnes el 2014, està integrat per diverses personalitats vinculades a la dictadura de Ben Alí i ha posat pals a les rodes del procés. Així mateix, hi ha institucions estatals, bàsicament el Ministeri de l’Interior, que no estan col·laborant amb les investigacions, dificulten la identificació dels agressors, i per tant, l’exercici de la justícia. Per aquesta raó, la IVD corre el risc d’acabar en poc més

que una recopilació dels abusos de sis dècades de dictadura, sense l'assumpció de responsabilitats per part dels responsables, i per tant, sense la consecució d'una autèntica reconciliació nacional.

Fotografia : Amine Ghrabi

© Generalitat de Catalunya

RECOMANEM

Materials i recursos d'interès recomanats per l'ICIP

Web

International Center for Transitional Justice

Parlar de Comissions de la Veritat i de justícia transicional ens duu inevitablement a fer referència a [l'International Center for Transitional Justice \(ICTJ\)](#), una organització internacional especialitzada en justícia transicional que els darrers mesos està celebrant el seu 15è aniversari. Des de la seva creació l'any 2001, l'objectiu del centre ha estat ajudar les societats en procés de transició a afrontar les violacions dels drets humans del passat i a construir confiança en les noves institucions que han de vetllar per la seva protecció. Per assolir aquest objectiu l'ICTJ ofereix assistència tècnica i coneixement a governs i institucions de l'àmbit local, estatal i internacional i treballa amb víctimes, activistes i organitzacions de la societat civil. A més, compta amb un potent equip de recerca que periòdicament analitza els avenços en matèria de justícia transicional d'arreu del món i en publica els resultats.

Bona part de la feina duta a terme per l'organització està recollida al seu web, que es pot consultar en castellà, anglès i àrab. L'espai està estructurat en cinc apartats, dels quals destaquen "Notícies", "La nostra feina", "Publicacions" i "Multimèdia". El primer, a banda de recollir l'activitat del centre, és un espai de difusió amb un gran nombre d'articles d'actualitat sobre casos de violacions de drets humans i experiències de justícia transicional. La majoria estan escrits per experts en la matèria amb un llenguatge de fàcil comprensió i una gran profunditat.

A "La nostra feina" es defineixen els eixos que cobreix el centre: Justícia penal; Reparacions; Veritat i Memòria; Reforma institucional; Justícia de gènere, i Infantesa i

Joventut. A cada un s'explica quina implicació tenen en la justícia transicional i es detallen accions dutes a terme per l'ICTJ. Finalment, l'apartat de "Publicacions" és un immens catàleg amb més de 400 entrades en el qual es poden trobar des d'informes a llibres i estudis, mentre que "Multimèdia" recull material interactiu i audiovisual com entrevistes i reportatges fotogràfics.

L'ICTJ ha ofert assistència a comissions de la veritat de diversos països i ha participat en les posteriors implementacions de reparacions. A partir de la seva experiència ha elaborat múltiples materials, entre els quals destaquem:

Truth Seeking: Elements of Creating an Effective Truth Commission. Juntament amb socis estatals del Brasil i el PNUD, el centre va publicar l'any 2013 aquest manual per guiar les Comissions de la Veritat en els aspectes principals de les seves actuacions. Tracta temes relacionats amb els objectius, les operacions, la protecció de testimonis, etc.

Strengthening Indigenous Rights through Truth Commissions: A Practitioner's Resource. Es tracta d'una síntesi de les lliçons apreses de contextos com ara el Canadà, Costa d'Ivori, Guatemala i el Nepal per a l'enfortiment dels drets de les comunitats indígenes. A més a més, ofereix recursos per a futurs processos en aquest àmbit.

Perú: Un espejo doloroso. Reportatge que reflexiona sobre l'impacte que ha tingut el treball de la Comissió de la Veritat i la Reconciliació del Perú deu anys després de la publicació de l'informe final.

Document

Bibliografia sobre Comissions de la Veritat i Reconciliació

A través d'aquest dossier, la Biblioteca de l'Institut Català Internacional per la Pau suggereix algunes de les obres més rellevants que disposa sobre Comissions de la Veritat i Reconciliació al fons de la nostra biblioteca. Totes es troben a la vostra disposició i disponibles en préstec.

La Biblioteca de l'ICIP està situada al carrer Tapineria 10, 1ra planta de Barcelona, i és un centre especialitzat en temàtica de cultura de pau, seguretat i conflictes de

referència en aquest àmbit a Catalunya.

Llibre

***Verdades silenciadas*, de Priscilla B. Hayner**

El llibre *Verdades silenciadas* neix a partir d'una profunda investigació de Priscilla Hayner sobre Comissions de la Veritat. Hayner és cofundadora del *Internacional Center for Transitional Justice* (ICTJ) i és coneguda per la seva àmplia experiència en mesures oficials per a la recerca de la veritat en transicions polítiques.

L'obra és una important contribució a la comprensió sobre els nous horitzons de protecció dels drets humans i resulta una guia per a l'acció per a aquelles societats que decideixen afrontar llegats històrics d'atrocitats massives, ja que reuneix una àmplia exploració de diferents comissions de la veritat d'arreu del món. L'estudi de casos recull gairebé totes les experiències de recerca de la veritat de les darreres tres dècades, des de Sudàfrica fins al Canadà, passant per Xile, Guatemala o el Salvador. La metodologia és d'anàlisi comparada d'experiències històriques, a partir d'entrevistes amb els actors principals i de revisió de documents.

Al llarg de les pàgines, Priscilla Hayner desenvolupa una anàlisi rigorosa i reflexiva dels dilemes, les diferents opcions i les concessions que són a vegades necessàries en el camí per afrontar el passat. Lluny de justificar l'oblit, la negació o la impunitat, el llibre exposa amb realisme les dificultats, els riscos i els obstacles que pot presentar el reclam i la satisfacció del "dret a la veritat".

El llibre esdevé una obra imprescindible sobre justícia transicional, que ja en la seva versió original anglesa es va convertir fa uns anys en un manual de referència sobre la veritat com a imperatiu ètic davant de crims contra els drets humans.

Verdades silenciadas està [disponible en préstec](#) a la Biblioteca de l'ICIP.

Informe

La verdad de las mujeres

L'informe *La verdad de las mujeres. Víctimas del conflicto armado en Colombia* constitueix un esforç col·lectiu per recollir una memòria i una veritat de les víctimes del conflicte

armat colombià. L'informe ens explica una experiència. És una investigació en el camp dels drets humans que posa èmfasi en l'experiència de les víctimes. Descriu un procés realitzat per més de mil dones i coordinat per la Ruta Pacífica de las Mujeres. L'informe posa les veus d'aquestes dones al centre del procés de construcció d'una veritat narrada per elles mateixes i que forma part de la història recent de Colòmbia.

La iniciativa de crear aquest informe va ser impulsada per la Ruta Pacífica de las Mujeres, un moviment feminista que va sorgir l'any 1996 i que aglutina a més de 300 organitzacions i grups de dones colombianes. Aquest moviment treballa per la tramitació negociada del conflicte armat a Colòmbia, per la visibilitat dels efectes de la guerra a la vida de les dones i per l'exigibilitat dels drets a la veritat, la justícia, la reparació i la reconstrucció de la memòria històrica individual i col·lectiva i la no repetició.

Documental

Long Night's Journey into Day

Long Night's Journey into Day (2000) és un documental que ens trasllada a l'escenari postapartheid de Sudàfrica, país que busca reconciliar-se a través de la recerca de la veritat i que tracta de construir una pau duradora després de 40 anys de segregació racial.

El documental, dirigit per Frances Reid i Deborah Hoffmann, analitza el desenvolupament de la Comissió de la Veritat i la Reconciliació de Sudàfrica i les actuacions del govern democràtic dirigides a considerar l'amnistia per als autors de crims comesos sota el sistema d'apartheid. L'obra es va realitzar al llarg de dos anys i mig i recull els testimonis de diversitat d'actors i les trobades entre familiars de víctimes i perpetradors de quatre casos diferents: l'homicidi de l'activista antiapartheid Amy Biehl i de quatre activistes a la localitat de Cradock, el bombardeig del bar Magoo i els crims comesos al suburbi de Guguletu.

La Comissió de la Veritat i les històries que es reflecteixen al documental revisen i subratllen algunes de les més profundes qüestions morals i ètiques relacionades amb la justícia, la veritat, el perdó i la capacitat de resiliència per intentar que víctimes i perpetradors de la violència coexisteixin en harmonia.

Aquest treball va ser guardonat amb el Gran Premi del Jurat del Festival de Cinema de Sundance com a millor documental.

Pel·lícula

La teta asustada

La Fausta és una noia que pateix la malaltia de “la teta asustada”, un trastorn que es contrau a través de la llet materna de les dones que van patir abusos o van ser violades durant els anys que el Perú va ser sacsejat pel terrorisme. Aquesta condició fa que la Fausta tingui por constantment i li costi relacionar-se amb la gent que l’envolta, però a partir de la mort de la seva mare haurà d’afrontar les seves pors per intentar tirar endavant.

La història de la protagonista de *La teta asustada*, pel·lícula dirigida per Claudia Llosa, està estretament relacionada amb un dels períodes més foscos del Perú. Fa referència al terror que es va viure al país entre les dècades de 1980 i del 2000, amb milers d’assassinats i violacions dels drets humans. Amb l’objectiu d’investigar la violència armada interna que va tenir lloc durant aquell període, l’any 2001 es va establir al país una Comissió de la Veritat i la Reconciliació.

Documental

Guatemala. Rescatant la memòria

Guatemala va patir un llarg conflicte armat, amb dictadures militars incloses, des dels anys 60 fins el 1996, quan es van signar els acords de pau. La repressió de l’exèrcit contra estudiants i militants d’esquerres urbans i contra la població camperola, majoritàriament indígena, va causar centenars de milers de víctimes mortals. El país va comptar amb dues comissions de la veritat, una impulsada per l’ONU i l’altra per l’església.

Guatemala. Rescatant la memòria plasma la batalla permanent contra l’oblit i per la justícia que encara avui, setze anys després dels acords de pau, es lliura al país. Segons la Comissió per a l’Esclariment Històric (CEH), la xifra total de morts i desapareguts és de més de 200.000. Les associacions pels drets humans denuncien que l’exèrcit va organitzar i dur a terme un genocidi de la població indígena d’origen maia, amb milers

d'assassinats, un milió i mig de camperols desplaçats internament i uns 450.000 refugiats a Mèxic. Es calcula que el 92% de les víctimes eren civils.

El documental, produït per l'Associació de Periodisme Fora de Quadre i el col·lectiu de periodistes Contrast, explica a partir dels testimonis de víctimes i d'experts com s'està duent a terme el procés de recuperació de la memòria. A contracorrent i sense suport de l'Estat, institucions com l'Arxiu Històric de la Policia Nacional, el Centre per a l'Acció Legal en Drets Humans o la Fundació d'Antropologia Forense treballen per reparar les víctimes que encara busquen una pista, les restes o els culpables de la desaparició d'un familiar.

© Generalitat de Catalunya

TRIBUNA

Nosaltres, les ciutats

Sabina Puig

Institut Català Internacional per la Pau

Fa més de 70 anys, amb la voluntat de reconstruir un món nou sobre les runes de la II Guerra Mundial, els governs llavors existents es van reunir a San Francisco per firmar la Carta de les Nacions Unides. Tots ells –“nosaltres, els pobles de les nacions unides”– es van mostrar resolts, entre d’altres, a preservar el món del flagell de la guerra, a reafirmar la fe en els drets fonamentals, en la dignitat i el valor de la persona humana i a promoure el progrés social i elevar el nivell de vida dins d’un concepte més ampli de llibertat. A aquests compromisos fundacionals, seguiren la Declaració Universal dels Drets Humans i un conjunt de tractats i convencions internacionals als què els Estats s’han anat adherint progressivament, acceptant d’aquesta manera obligacions en matèria de drets humans.

Si bé aquest marc normatiu no sempre s’ha respectat, fins ara les violacions dels drets humans com a mínim s’intentaven dissimular davant de l’opinió pública i de la comunitat internacional. Últimament, però, es van multiplicant les veus de representants polítics –també de països suposadament democràtics– que les justifiquen o fins i tot les promouen, fent trontollar tot un sistema de drets i garanties que ha costat segles construir. No és casual que en pocs mesos fins a tres països –Ucraïna, França i Turquia– hagin derogat (temporalment) el Conveni Europeu de Drets Humans.

Els acords de la Unió Europea amb tercers països en matèria de refugi i immigració, els discursos xenòfobs als mitjans de comunicació i a programes de partits polítics cada cop més votats, el menyspreu de la vida humana a les portes de les nostres fortaleses, els atacs al medi ambient, el *laissez faire* davant de greus abusos comesos per

transnacionals, el comerç d'armes que no es controla o el retall de les nostres llibertats en nom d'una seguretat militaritzada són una preocupant mostra de la decadència que ens allunya dels ideals que havien de marcar el camí iniciat el 1945.

“ Enmig de tant d'esperpent, la ciutat de Madrid va oferir un petit oasi d'intercanvi, de diàleg, de creativitat i d'esperança ”

Enmig de tant d'esperpent, la ciutat de Madrid va oferir fa unes setmanes un petit oasi d'intercanvi, de diàleg, de creativitat i d'esperança. Convocats per les alcaldesses de Madrid, Manuela Carmena, i de París, Anne Hidalgo, representants de molts municipis, grans i petits, d'arreu del món, i una nodrida representació d'organitzacions del teixit social van participar al Fòrum Mundial sobre les Violències Urbanes i Educació per a la Convivència i la Pau celebrat a Madrid els dies 19 a 21 d'abril de 2017. Prop de 3.500 persones d'una setantena de països no van faltar a la cita.

Aquesta trobada va permetre, d'una banda, sentir discursos i reflexions que s'allunyen de les funestes tendències anteriorment mencionades. Discursos i reflexions que ens parlen de solidaritat, sostenibilitat, democràcia, justícia social, igualtat de gènere, que ens recorden que al centre de totes les prioritats cal posar la dignitat dels éssers humans, de tots, sense cap mena de discriminació. Amb els temps que corren, organitzar cites internacionals amb la participació de representants institucionals d'alt nivell i la repercussió mediàtica com les que va tenir el Fòrum de Madrid, és primordial. Sense cap mena de dubte, iniciatives d'aquesta mena contribueixen a posar en valor aquests principis, a donar-los visibilitat i a posar-los en l'agenda política.

D'altra banda, el Fòrum va ser una magnífica ocasió perquè alcaldes i alcaldesses de moltes ciutats enviessin al món aquest missatge: front a la cultura de la violència, nosaltres, les ciutats, apostem per la cultura de la pau. Si els governs no es posen d'acord per resoldre els conflictes internacionals de manera pacífica, si no s'impliquen prou per millorar les condicions de vida de les persones, lluitar contra la corrupció,

protegir el medi ambient i educar per la pau, nosaltres, des de les nostres alcaldies, seguirem avançant.

“ És esperançador que les màximes autoritats municipals apel·lin a la cultura de la pau per resoldre els conflictes ”

És molt encoratjador que alcaldes i alcaldesses es comprometin en aquest sentit, perquè és precisament en els entorns urbans on les expressions de violència es fan més palpables. Per violència entenem no només els nivells de criminalitat. A més a més dels atacs físics contra les persones, de les violències interpersonals, també ens referim a les violències més estructurals com ara les desigualtats, la pobresa, les carències en l'accés a l'habitatge, l'educació o la salut, la manca d'oportunitats laborals, la corrupció, la discriminació, etc. També cal tenir present les violències més simbòliques (o culturals) que perpetuen les violències estructurals i/o directes: aquells missatges més o menys subliminals encara molt presents en el llenguatge, costums, mitjans de comunicació, espais d'entreteniment, opinió pública, que creen i aguditzen prejudicis, exclusions i marginacions.

Davant d'aquestes múltiples situacions de violències, és esperançador que les màximes autoritats municipals s'aturin a reflexionar i es marquin com a propòsit donar-hi una resposta integral que no es basi exclusivament en mesures “securititzadores”, sinó que apel·lin a la cultura de la pau per resoldre els conflictes i promoguin l'educació per la convivència.

Els debats del Fòrum van ser d'una gran utilitat per abordar des de l'experiència directa, les conflictivitats que apareixen dins les ciutats, en tota la seva diversitat: des dels reptes que es viuen a Mont-real (Canadà), una ciutat de 4 milions d'habitants, a com es gestiona l'acollida de refugiats en una localitat relativament petita com Ventimiglia (Itàlia), passant pels esclats de violència que intenta gestionar l'alcaldeessa de Bangangté (Camerun) amb totes les seves limitacions competencials.

També van servir per donar a conèixer diferents iniciatives, dutes a terme per institucions públiques o organitzacions de la societat civil, que han mostrat resultats positius. I si bé no hi ha fórmula universal per fomentar la bona convivència i construir pau en zones urbanes, el Fòrum –amb els seus escenaris formals i els informals– va servir per donar publicitat i conèixer de més a prop projectes que funcionen i que es poden adaptar i aplicar en altres llocs. Perquè si les ciutats són espais de conflictes que poden derivar en violència, també són espais de trobada, d'acollida, de creativitat, de coneixement, de creixement personal i col·lectiu, de lleure, de cultura, que ens poden fer avançar cap a un món més just i sostenible. Cal saber identificar-los i fomentar-los.

“ Si les ciutats són espais de conflictes que poden derivar en violència, també són espais de trobada, d'acollida, de creativitat, que ens poden fer avançar cap a un món més just i sostenible ”

Seguint aquest fil, al Fòrum no hi va faltar el teatre, la dansa, la música,... perquè l'art també s'hi va reivindicar com a eina de transformació social, especialment l'art urbà. Ho va argumentar magníficament el filòsof i ballarí Miguel Ballarín i ho va il·lustrar l'amic Jeihhco de Casa Kolacho, de Medellín, que va aconseguir moure un auditori sencer a ritme de rap.

Els detractors d'iniciatives com aquestes poden veure ingenuïtat o inclús demagògia en tot projecte polític que aspira a la construcció de pau. Tanmateix, posar sobre la taula problemes greus que afecten el benestar i la vida de milions de persones i mirar de trobar-hi solucions és precisament el que han de fer els dirigents polítics, ja siguin d'àmbit estatal, regional o local. Crear espais de diàleg, d'intercanvi d'experiències, de creació d'aliances per afrontar-los d'acord amb uns principis que ens uneixen a tota la humanitat, no és cap excentricitat. En canvi, el que sí que s'ha de demanar als i les dirigents és coherència i exemplaritat entre el discurs i la pràctica. A pesar de la lucidesa, solidaritat i sensibilitat expressades durant el Fòrum per les seves respectives alcaldesses, Madrid i París, com tantes altres ciutats, no estan exemptes de

desnonaments, exclusions, violència de gènere, abusos policials o racisme. Un full de ruta per mantenir-se fermes en els compromisos, a l'espera d'anar concretant una agenda política de pau per als municipis, pot ser la declaració final del Fòrum: el document "Compromiso de Madrid de Ciudades de Paz".

Tres dies de Fòrum no són certament suficients per fer canviar el mal rumb que portem, però dóna ales a totes aquelles persones que estan treballant per la pau i els drets humans, en situacions sovint molt adverses. Obre la porta a que més municipis se sentin interpel·lats per la necessitat d'abordar els conflictes urbans des de la cultura de pau. La notícia que d'aquí dos anys s'organitzarà una altra cita mundial com aquesta és molt bona. Tant de bo s'hi sumin més governs locals i hi puguin assistir més organitzacions de la societat civil. Ens calen capitals de pau per tot el planeta.

Fotografia : UCLG

© Generalitat de Catalunya

TRIBUNA

Mèxic i els 43+ desapareguts

Carlos Martín Beristain

Metge especialista en atenció a víctimes d'un conflicte

El cas de la desaparició dels 43 estudiants normalistes d'Ayotzinapa, a Mèxic, i l'homicidi de tres més, així com d'altres tres persones la nit del 26 i 27 de setembre de 2014 a la ciutat d'Iguala (Guerrero), i les ferides a molts d'altres –alguns dels quals molt greus– va suposar un toc d'alerta a la consciència del país i del món. El dolor i sofriment dels familiars, que es van mobilitzar des de l'inici per a la recerca i la investigació dels fets, i la negociació i obertura inicial de Mèxic davant de la Comissió Interamericana de Drets Humans (CIDH), va portar a crear un mecanisme nou d'assistència tècnica i coadjuvència nomenat per la CIDH amb un triple mandat: suport en la investigació dels fets, recerca dels desapareguts i atenció a les víctimes i familiars. L'anomenat Grup Interdisciplinari d'Experts Independents (GIEI), on vam ser nomenades cinc persones, va ser creat com a conseqüència d'aquesta ferida, i va realitzar durant dos períodes de sis mesos, la seva feina per ajudar a guarir-la (de març de 2015 a abril de 2016).

En el seu treball, el Grup va publicar dos voluminosos informes que retien compte de la seva investigació, les recerques i l'acompanyament a les víctimes. El GIEI va assenyalar que l'empatia constitueix una eina fonamental per al suport als familiars que viuen aquesta tragèdia i per a la mateixa investigació dels fets. Per això va recollir també la veu i experiència dels familiars als seus informes.

“Jo el que puc dir ara, allà on sigui el meu germà, és que tingui força i que tingui l'esperança que aviat el trobarem. I si torna el meu germà amb vida, seré molt feliç, amb el meu fill, amb la meva esposa, tota la meva família. Ho agrairé a Déu i a totes les persones que ens han donat suport. Encara que si va perdre la vida, també agrair a tota la gent. Però he de ser positiu mentre no hi hagi proves. I aquí he d'estar amb els pares i lluitar, trobar-los”.

D'altra banda, els informes van posar de manifest que el que es va anomenar "Veritat Històrica" no tenia suport en les proves i la investigació realitzada. Aquesta versió havia estat reivindicada pel Procurador General de la República, Murillo Karam, que assenyalava que els joves van ser confosos amb narcotraficants, assassinats en un abocador, cremats i carbonitzats a cel obert i les seves restes llençades a un riu per un càrtel del narcotràfic.

“ Els casos de desaparició forçada són legalment delictes continus que no es poden tancar, com no es tanca el dolor de les víctimes i familiars ”

La nostra investigació va constatar que els joves no van anar a boicotejar cap acte polític, ni formaven part ni estaven infiltrats en cap grup del crim organitzat, com s'havia dit. No hi ha cap evidència d'això. Els joves volien agafar autobusos per anar a la commemoració de la matança de Tlatelolco de 1968 a la ciutat de Mèxic. Els fets de la nit d'Iguala van produir prop de 180 víctimes directes, incloent els 43 desapareguts, i van tenir lloc a nou escenaris diferents amb trets d'armes de foc i violència, durant 4 o 5 hores, i amb participació directa de tres cossos de policia municipal d'Iguala, Cocula i Huitzucó. Diferents nivells d'autoritats tenien informació de l'arribada dels normalistes als afores, primer, i a la ciutat d'Iguala, després, incloent policia estatal, ministerial, federal i l'exèrcit, per la qual cosa no van ser confosos amb narcotraficants. La detenció dels estudiants es va produir mentre dos agents d'intel·ligència de l'exèrcit monitoraven el que estava passant.

La versió oficial assenyalava que els joves havien agafat quatre autobusos, però la investigació del GIEI va mostrar que s'havia omès l'existència d'un cinquè autobús; això es va ocultar i posteriorment es va tergiversar la investigació sobre l'esmentat autobús. A partir d'informació pública del Departament de Justícia dels Estats Units descobrim un cas en què es traficava amb heroïna d'Iguala a Chicago amb autobusos de passatgers prèviament modificats. Per al GIEI, l'única hipòtesi que explica un atac d'aquestes dimensions és que els joves es van emportar, sense saber-ho, una cosa molt

més important que uns autobusos. Probablement es van emportar aquest cinquè autobús carregat d'heroïna o diners, la qual cosa explicaria el nivell de l'operatiu dirigit a no deixar sortir els busos, i l'agressió creixent contra ells.

“ La veritat pot ser incòmoda, però és guaridora ”

Un altre element clau va ser l'explicació del destí final dels normalistes donada per l'Estat. Després de la realització d'un estudi científic sobre la dinàmica del foc realitzat pel doctor Torero, el GIEI va assenyalar que la crema massiva de 43 cossos a l'esmentat escenari a cel obert i en 16 hores, no va ocórrer. Que les dades científiques de la quantitat de llenya, nivell d'impacte al lloc, temps, tipus de pira, fotografia satel·litària, proves de foc, testimonis, etc. mostraven que allò que es descrivia en les declaracions d'alguns inculpats era impossible. L'esmentada conclusió va rebre suport posteriorment per un altre peritatge dut a terme pel prestigiós Equip Argentí d'Antropologia Forense. Com a conseqüència es va assenyalar la necessitat de reprendre línies d'investigació. Els inculpats acusats de formar part del crim organitzat, a partir de les declaracions dels quals es va construir aquesta versió, tenien tots seriosos indicis de tortura, segons un estudi realitzat pel GIEI avalat per l'International Rehabilitation Center for Victims of Torture de Dinamarca (IRCT).

Finalment, el GIEI va descobrir, revisant enregistraments de vídeo d'aquells dies, que la bossa trobada al riu San Juan amb una resta òssia corresponent a un dels normalistes desapareguts, Alexander Mora, havia estat manipulada, altres bosses havien estat mogudes i l'escenari del riu, alterat el dia abans que “es descobrís” oficialment; el GIEI va descobrir també que hi havia participat el cap de l'Agència d'Investigació Criminal, Tomás Zerón, i que tots aquests fets no tenien cap suport legal ni es trobaven a l'expedient.

A mesura que la investigació del GIEI avançava i es feia públic el primer informe, va començar tanmateix una campanya en alguns mitjans de comunicació i personatges coneguts a Mèxic en contra del Grup. Quan no es poden qüestionar els informes, com en aquest cas, es tracta de deslegitimar les persones. Els esmentats intents, malgrat que

van fracassar, van comportar una forta tensió per a l'equip, i mostren els interessos de persones i grups de molt poder en què no es conegui la veritat.

L'abril de 2016, després de la sortida del GIEI, es va crear un mecanisme de la Comissió Interamericana de Drets Humans per supervisar el compliment de les vint recomanacions i línies d'investigació que va deixar el Grup en el seu segon informe. L'esmentat mecanisme funcionarà amb visites periòdiques probablement fins al novembre de 2017.

“ Resoldre aquest cas pot ajudar Mèxic a trencar el cercle de corrupció-violència-violacions de drets humans que es viu al país des de fa una dècada ”

El GIEI tenia un mandat d'avaluar i donar recomanacions sobre l'atenció a víctimes i familiars. És una part molt nova, i alhora oblidada, en molts casos. La nostra experiència mostra que sí que es pot fer investigació, recerca amb metodologies científiques i una adequada atenció i centralitat de les víctimes en la investigació, sense les quals no hauríem descobert algunes proves clau, com el missatge d'un dels normalistes a la seva mare la matinada del dia 27: “Si us plau mama, m'urgeix una recàrrega”, temps després que la versió oficial el donés per mort.

El Grup va ajudar a tenir espais de relació entre les víctimes i l'Estat, construir ponts on hi havia abismes, la qual cosa va ser molt important per a ambdues parts. Tanmateix, els bloquejos a la investigació i la falta de resposta efectiva a les recomanacions del Grup han comportat més desconfiança per part de les víctimes en l'actualitat. El GIEI va alertar l'Estat i la societat mexicana que el cas es pot resoldre, que les línies proposades d'investigació són clares i que s'ha de mostrar un compromís efectiu per a la resolució i la recerca dels desapareguts. També, que els casos de desaparició forçada són legalment delictes continus que no es poden tancar, com no es tanca el dolor de les víctimes i familiars en un procés de recerca, angoixa i sofriment permanentment obert.

I que resoldre aquest cas pot ajudar Mèxic a trencar el cercle de corrupció-violència-violacions de drets humans que es viu al país des de fa una dècada.

La veritat pot ser incòmoda, però és guaridora. Davant la desesperança apresada que comporta la impunitat, el GIEI va mostrar un camí possible per a altres familiars i casos. El que suposa per a un petit grup posar les mans en aquest dolor, acompanyar les víctimes, promoure estratègies d'investigació més efectives seguint els estàndards internacionals està explicat als dos voluminosos informes Ayotzinapa I i II del GIEI. En la recerca d'un llenguatge que reti comptes de la profunditat de la història, vaig escriure després un llibre per intentar processar aquesta experiència, perquè escriure és també viure les coses en el temps en què aquestes volen ser viscudes. El llibre El tiempo de Ayotzinapa és una narració en primera persona del procés, que vol dialogar amb la frase de John Berger: “La promesa és que el llenguatge ha reconegut, ha donat empara a l'experiència que ho demanava a crits”.

Fotografia: Sarah-ji

© Generalitat de Catalunya

SOBRE L'ICIP

Notícies d'actualitat, activitats i publicacions

ICIP

Institut Català Internacional per la Pau

Convocada la setena edició del Premi ICIP

L'ICIP ha convocat la setena edició del Premi ICIP Constructors de Pau, amb l'objectiu de guardonar i reconèixer públicament persones, entitats o institucions que han treballat i han contribuït d'una manera destacada i dilatada en el foment i la construcció de la pau.

El període de presentació de candidatures per optar al guardó s'ha iniciat el dimarts 18 d'abril i s'allargarà fins al proper dijous 6 de juliol. Les persones interessades han d'omplir el formulari que trobaran al web de l'ICIP i enviar les candidatures a l'adreça: C/ Tapineria 10, 3r planta, 08002 Barcelona o presentar-les de forma virtual al web de tràmits de la Generalitat.

El premi, concedit per la Junta de Govern de l'ICIP, consisteix en un reconeixement públic, una escultura creada pel Premi Nobel de la Pau, artista i activista Adolfo Pérez Esquivel, anomenada Porta de Sol i una dotació econòmica de 4.000 euros.

Seminari “Violència(es) a l'Amèrica Llatina; causes, conseqüències i oportunitats de construcció de pau”

Més enllà de les dinàmiques que caracteritzen els conflictes armats, existeixen diverses realitats socials en què els nivells de violència directa, cultural i estructural són extraordinaris. Acostumen a tenir lloc en entorns urbans on la manca d'oportunitats i les enormes desigualtats socials desemboquen en graus de frustració

social molt elevats. Aquests contextos, junt amb altres factors, poden acabar configurant realitats generadores de formes de violència no convencionals, especialment entre les dones i els joves.

Per analitzar aquest fenomen, l'ICIP organitza el seminari Violència(es) a l'Amèrica Llatina; causes, conseqüències i oportunitats de construcció de pau, que tindrà lloc el proper 30 de maig al Centre d'Art Contemporani Can Sisteré de Santa Coloma de Gramenet. L'objectiu de la jornada és entendre els efectes i causes de fons d'aquest tipus de violència i reflexionar sobre les estratègies i iniciatives socials de resistència, resiliència, transformació de conflictes i construcció de pau que intenten donar-hi resposta.

Presentació de l'informe 2017 sobre l'educació per la pau en els llibres de text

Enguany l'ICIP presenta el segon informe de l'Observatori de llibres de text, una anàlisi per diagnosticar el grau d'incorporació dels criteris de l'educació per la pau i orientar els actors educatius per a un ús crític dels llibres de text.

L'edició del 2017, realitzada per un equip multidisciplinari d'investigadors coordinats per l'ICIP i l'Escola de Cultura de Pau, s'ha centrat en set llibres de text de Geografia i Història del 3r curs d'Educació Secundària Obligatòria (ESO). L'objectiu del treball ha estat analitzar les perspectives transversals de pau, desenvolupament, gènere, diversitat, medi ambient, democràcia i drets humans i la metodologia dels exercicis didàctics.

La presentació de l'informe tindrà lloc el dijous 1 de juny a l'Espai Jove La Fontana de Barcelona.

Món-tanca, una exposició sobre els murs i les fronteres

Des d'aquest mes de maig es pot veure a la plaça de Catalunya de Sant Boi de Llobregat l'exposició Món-tanca, un nou projecte del Col·lectiu En medio, produït per l'ICIP, que reflexiona sobre l'eficàcia divisòria dels murs físics i mentals que s'estan aixecant arreu del món.

Món-tanca consisteix en l'edició de sis diaris que es combinen entre si per compondre una mostra fotogràfica al voltant dels murs i les fronteres que explora maneres de

subvertir la lògica de la separació i l'estigmatització amb exemples d'accions creatives i reivindicatives que s'estan duent a terme en altres països.

Últimes publicacions

- *Pau. Una molt breu introducció*, d'Oliver Richmond. Publicat per l'ICIP i Líniazero dins la col·lecció "Eines de pau, seguretat i justícia". Disponible en format pdf i ePub.

- *Memòria d'Activitats ICIP 2016*. Informe de l'activitat desenvolupada per l'ICIP durant l'any 2016 segons els eixos d'actuació que estableix el Pla Pluriennal 2015-2018.

© Generalitat de Catalunya